

Akad. assoc. Marenglen VERLI
(Tiranë)

ISA BOLETINI NË MBROJTJE TË SHQIPËRISË SË
PAVARUR (NË VLORE, LONDËR, DURRËS...)

Shekulli XX evidentoi një brez të ri atdhetarësh dhe prijësish të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. Në Kosovë burra të shkolluar si Hasan Prishtina, apo burra të traditës si Bajram Curri e Isa Boletini, do të viheshin në krye të popullit në këtë krahinë, për t'u ngritur gradualisht në rastet e ngjarjeve të mëdha kombëtare, në nivelet e udhëheqësve të gjithë kombit. Isa Boletini kishte spikatur fillimisht në trevën e Mitrovicës, në vitet e para të shek. XX, duke arritur në vitet 1910-1912, të kthehej në një figurë qendrore për Kosovën e më gjerë. Biografia e Isa Boletinit para dhe pas 28 nëntorit të vitit 1912, përkatësisht para dhe pas shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë, është e njohur. Disa monografi dhe shumë artikuj studimorë e kumtesa i janë kushtuar këtij personaliteti të padiskutueshëm të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. Emri i tij ndeshet në një mori vëllimesh dokumentare të botuara, ose memoaresh. Të tjera dokumente dalin në dritë dita-ditës e do të vijojnë të dalin. Falë informacionit të vjelë nga gjithë burimet e sipërpërmendura, mund të thuhet pa mëdyshje se I. Boletini, pavarësisht nga akuzat që i janë bërë në momente të ndryshme të jetës, gjithmonë veproi i udhëhequr nga morali popullor

e human, nga kanuni tradicional dhe nga interesat e kombëtare. Natyrisht ishte një burrë me karakter të fortë, me tipare pozitive të spikatura që vlerësoheshin për kohën, ndaj dhe pati mjaft pasues, iu dëgjua fjala dhe hyri në radhën e shqiptarëve më të shquar të dy dekadave të para të shek. XX.

Është thënë se I. Boletini u trajtua shumë mirë në Stamboll në vitet 1903-1905, sepse merrte 45 lira në muaj nga Porta e Lartë..., por nuk thuhet se kjo ishte një praktikë e zakonshme në atë Perandori, që për arsye shtetërore e personale do të zbatohej dhe në Shqipërinë e viteve '20 -'30 nga A. Zogu e që, në forma të ndryshme privilegjesh, aplikohet edhe sot kudo në botë për të ndikuar nga pushtetmbajtësit në elitën politike respektive. Gjithashtu nuk thuhet se në rastin e I. Boletinit interesi i Portës së Lartë ishte për të siguruar një mbështetës potencial në një rajon kufitar me popullsi etnikisht të përzier dhe përballë një shteti agresiv si Serbia. Dhe, çka është më e rëndësishme, nuk është theksuar sa duhet se miklimet e Stambollit nuk e squllën, nuk ia prishën karakterin dhe nuk e larguan I. Boletinin nga rruga e angazhimeve dhe përpjekjeve për liri dhe të drejta kombëtare e sociale të popullit të tij.

Është thënë më tej se Isa Boletini pas shtypjes së kryengritjes kundër xhonturqve të vitit 1910 u strehua në Mal të Zi dhe në prag të kryengritjes së 1912 mori armë nga Serbia. Por nuk thuhet sa duhet se ky trajtim "preferencial" për të dhe për drejtues të tjerë të kryengritjes shqiptare, prej qarqeve drejtuese të Beogradit dhe të Cetinës, bëhej në kuadër të interesave të këtyre shteteve për të influencuar te I. Boletini dhe përgjithësisht te paria e shquar e Kosovës, për shkak të prestigjit që gëzonin dhe peshën që kishin për të ushtruar trysni ndaj Perandorisë Osmane. Nuk thuhet edhe se kur kërkoi armë e angazhime të tjera nga Serbia, Isa, sikurse pohonte vetë konsulli serb në Prishtinë D. M. Gj. Millojeviq, më

12/25.04.1912 (në letrën për ministrin Milovan Millovanoviq) “nuk premtoi asgjë”¹. Madje shqiptarët paguan për armët që ofroi Serbia. Është përmendur se kapiteni serb Rasha Pantiq, i pranishëm në shpërndarjen e armëve, arkëtoi 2-10 lira ari për çdo armë të dorëzuar në Kosovë luftëtarëve shqiptarë. Nuk thuhet gjithashtu se në Beograd qysh në shtator 1908 Isën e llogarisnin si njeriun e Austro-Hungarisë dhe planifikonin ta likuidonin fizikisht. Kërkesën për likuidimin e tij më 1909 e gjejmë edhe te shtypi malazez i Cetinës. I. Boletini, pavarësisht nga interesat e Serbisë ose Malit të Zi, ishte ndër organizatorët e qëndresës kundër pushtimit serb e malazez, qoftë gjatë Luftës Ballkanike, qoftë më vonë. Edhe nëse kjo qëndresë nuk ishte aq e fortë dhe aq e suksesshme sa do të dëshirohej, kjo nuk varej nga I. Boletini, por nga situata e krijuar në rrjedhat e koniunkturave ndërkombëtare dhe ngjarjeve të viteve 1912-1916 në rajon, kur mbrojtja e Perandorisë Osmane u dëshmuar e kalbur në çdo pikëpamje, apo kur, më pas, ishte e pamundur të çlirohej Kosova nga sundimi serbo-malazez.

Është thënë gjithashtu se I. Boletini ishte korrekt e tolerant, ose “e mbronte”, minoritetin serb në Kosovë, madje pretendohet se ai kërkoi që 14 pikat e H. Prishtinës të bëheshin 15, duke shtuar pikën që edhe serbët të siguronin të gjitha të drejtat që do t’u jepeshin shqiptarëve. Disa familje serbe ishin bujq të tij, ose të rrethit familjar e miqësor të tij. Por, nuk ishin vetëm marrëdhëniet njerëzore dhe të biznesit. Trajtimi i minoritetit serb në Kosovë nga shumica shqiptare që banonte Kosovën, shihej me vëmendje nga Beogradi. Dhe Serbia ishte fqinji në kufirin verior e lindor. Si do të duhej vepruar në këto rrethana? Është e vërtetë që agjentët serbë Popi Angjellko Neshiq, Ognjar Radenkoviçi dhe Alimpije Bozhoviçi bënë lojën e Serbisë kur i silleshin rreth I. Boletinit dhe përpiqeshin të ndikonin te ai, por

¹*Isa Boletini dhe koha e tij*, botim i Institutit të Historisë, Prishtinë, 1998, f. 249.

a nuk ndodh kjo sot e kësaj dite? Dhe e rëndësishme është vetëm përgjigjja e pyetjes: A e devijuan Serbia dhe Mali i Zi, Isanë nga qëllimet dhe veprimet e tij atdhetare?

I. Boletinit i merret për të madhe se donte të nisej nga Shkupi (ku hyri më 13 gusht) e të mësynte Selanikun për të liruar sulltan Hamitin. Për këtë e ka akuzuar edhe H. Prishtina (te kujtimet) edhe Mustafa Kruja (në letërkëmbimin e at Paulin Gjomarkaj), por e ka mohuar kategorikisht nipi i tij, Tafil Boletini. Si është e vërteta? Konsulli serb në Selanik Zhivojin Ballukxhiq, njohës i mirë i çështjes shqiptare dhe person shumë i informuar, vlerësonte si absurd interpretimin se shqiptarët do të shkonin në Selanik për të shpëtuar sulltanin e përmbysur, të cilin kundërshtarët lehtësisht mund ta transferonin gjetiu brenda natës. Sipas Ballukxhiqit shqiptarëve as që u shkonte në mend inkursioni drejt Selanikut. Qëllimi i tyre ishte një marshim në vijën Veles-Përlep-Manastir-Dibër për të gjallëruar në ato vise Lëvizjen Kombëtare dhe për t'i dhënë asaj karakterin e luftës për autonominë e Shqipërisë me katër vilajete.

Ajo çfarë tregon kronika e jetës së I. Boletinit në vitet 1912-1916 dëshmon bindshëm patriotizmin e pa qenë të tij. Në dokumentet e çdo kancelarie ku bëhet fjalë për kryengritjen e vitit 1912 emri i I. Boletinit renditet i treti pas H. Prishtinës dhe Riza Beg Kryeziut. Natyrisht i pari ishte njeri i shkolluar, deputet dhe ideolog i Lëvizjes Kombëtare në Kosovë, kurse Riza Begu ishte një figurë e shquar e një familjeje të madhe me potencial politik dhe ekonomik. Nuk ishte pa rëndësi edhe mosha më e madhe e tij krahasuar me Isën 48 vjeçar, që përbënte një element jo pa rëndësi në hierarkinë e elitës, të cilën e respektonte vetë atdhetari i shquar I. Boletini.

Gjithsesi, I. Boletini, pavarësisht nga vendi që zinte në hierarkinë e Kryengritjes së vitit 1912, nuk toleronte kur ishte fjala për të mbrojtur pikëpamjet e tij. Ai, krahas B. Currit dhe Riza Beg

Kryeziut, ndryshe nga H. Prishtina dhe një pjesë e parisë qytetare, kërkoi në gusht 1912 që armët t'i kishte çdo individ dhe jo të vendoseshin ato në depot shtetërore nga do të shpërndareshin në rast nevojë. Sot gjykojmë se pikëpamja e I. Boletinit ishte e drejtë. Ai ishte shprehur se grumbullimi i armëve në depo do t'i vinin drejtuesit e kryengritjes para alternativës: ose të dilnin përsëri në mal, ose të rrezikonin të humbnin autoritetin të kryengritësit dhe të populli në përgjithësi... Dhe ndodhi e dyta. Pas kësaj kohe, veçanërisht gjatë Luftës Ballkanike, natyrisht edhe për arsye të tjera, Isa dhe prijësit e tjerë tradicionalë të Kosovës nuk mundën më të tubonin dhjetëra mijë vetë si në verën e vitit 1912. Kur provokacionet malazeze në kufi i ulën tensionet në marrëdhëniet shqiptaro-turke dhe udhëheqja e kryengritjes u detyrua të pranonte marrëveshjen me Qeverinë osmane, duke u kënaqur me arritje të reduktuara, Isait dhe pasuesve të tij u mbetej veç të ktheheshin në vendbanimet e veta. Pasi u largua nga Shkupi më 19 gusht, së bashku me Riza Beun, Bajram Currin dhe Idriz Seferin, ai nuk do të mundte më të tubonte përsëri pas vetes 30 mijë luftëtarë. Vetë Stambolli e kishte sabotuar forcën që do të duhej të shërbente për të mbrojtur kufirin dy muaj më pas.

Në prag të Luftës Ballkanike, i bindur, me sa duket, se qarqet diplomatike e ushtarake të Serbisë nuk e kishin mbajtur fjalën e dhënë gjatë kontakteve me të në periudhën shkurt - korrik 1912. I. Boletini u tërhoq në kullën e tij në Boletin dhe nga fundi i gushtit kërkoi nga Ibrahim Pasha 20 mijë pushkë e municion për të organizuar mbrojtjen kundër serbëve. Përflitet se I. Boletini mori 63 mijë armë sipas një pohimi të 24 tetorit që i atribuohet Ali Riza Pashës, komandantit të Frontit Perëndimor gjatë Luftës Ballkanike. Përflitet gjithashtu se nga fundi i tetorit ai shpartalloi afër Pejës rreth 8 000 ushtarë të Xhavit Pashës. Por, i njëjti burim konsideron se më

18 tetor, I. Boletini ishte në Merdar, në front për të penguar ofensivën serbe.

Asgjë nuk ishte e verifikuar në pohimet e mësipërme, aq më tepër kur ato vijnë nga publikime të një burimi, apo, madje, të një publicisti si Jasha Tomiq. I diskutueshëm është edhe pohimi i Dimitrije Tucoviqit se reagimi deri diku indiferent i shqiptarëve kundrejt depërtimit të ushtrisë serbe “ishte rezultat i garancive të marra nga Vjena dhe Roma se Autonomia e Shqipërisë është e garantuar dhe se trupat serbe patjetër do të kthehen ...”². A ishte iluzionuar I. Boletini nga propaganda serbe se ushtria serbe vinte si mike në viset shqiptare? Është absurditet të besohet. Ajo që është e sigurt lidhet me largimin e Isait nga Kosova. Ai nuk e priti në shtëpinë e tij pushtuesin, por u largua drejt trevave perëndimore shqiptare me bashkëluftëtarët më të afërt që i shkuan pas. Rrugëtimi i I. Boletinit nga Luma në Vlorë jepet i detajuar nga nipi i tij Tafili. Sipas tij I. Boletini, për gati dy javë, mbrojti viset në vijën e kufirit nga Rashka drejt Podujevës. Pas rënies së saj u tërhoq drejt Prishtinës. Prej andej u tërhoq në Mitrovicë ku ishin grumbulluar 6 mijë vullnetarë. Por ushtria osmane nuk kishte ndërmend të rezistonte. Komanda kishte zgjedhur strategjinë e tërheqjes drejt kalave dhe bregdetit, duke nxitur edhe me mashtrime rezistencën shqiptare për të mbuluar tërheqjen. Në këto rrethana I. Boletini strehoi familjen në konsullatën e Austro-Hungarisë në Mitrovicë dhe me të gjithë meshkujt e rritur të familjes dhe pasuesit e tij në ditët e fundit të tetorit iu drejtua Grykës së Carralevës për të organizuar qëndresë. Por, në Sedllar u informua për pushtimin e Grykës nga trupat serbe, ndaj përmes Podrimës arriti në Prizren.

Kur më 30 tetor serbët morën qytetin, Isai me disa dhjetëra luftëtarë (sipas Tafilit 400 luftëtarë), u zhvendos në Gjakovë dhe prej

² Dimitrije Tucoviq, *Sërbija e Shqipëria*, Prishtinë, 1968, f. 123.

andej në Gjonaj (te Rexhë Zymeri). Konakun e dytë e gjeti në Kukës (te Sul Elezi) dhe të tretin në Bicaj (te Nexhip Ahmeti). Prej këndej së bashku me Islam Spahiun (pari e Lumës) mori rrugën drejt Vlorës. Në Kolesjan dëbora i ndali tri net në shtëpinë e Islam Spahisë. Pastaj u zhvendos në Ujmisht, në Kala të Dodës dhe 2 net në Dibër (te Elez Isufi). Në Dibër grupit iu bashkuan Zenel Begolli, Mehmet Pashë Dërralla, Hasan Hysen Budakova dhe të tjerë kosovarë, si dhe myftiu i vendit Vehbi Dibra, i cili do të vinte në Vlorë si delegat i Dibrës. Duke udhëtuar e bujtur në Dorovë, e më pas në Rrapun, ditën e tretë mbërritën në Elbasan. Pas dy ditë qëndrimi këtu iu drejtuan Belshit dhe në mesditën e nesërme mbërritën në Lushnjë. Natën u strehuan në Imshtë dhe të nesërmen në mbrëmje arritën në Fier. Më 28 nëntor në mëngjes gjithë grupi mori rrugën e Vlorës. Sipas dokumenteve të kohës Isa Boletini mbërriti në Vlorë më 29 nëntor 1912.

Kronologjia e lëvizjes së Isa Boletinit e treguar nga Tafil Boletini gjatë nëntorit nuk rezulton fort e saktë, por itinerari pa dyshim është i vërtetë. Po ashtu të konfirmuara janë edhe veprimet që ndërmori I. Boletini në të mirë të Shqipërisë së Pavarur që nga 29 nëntori i vitit 1912 e deri në ditët e fundit të jetës (23 janar 1916). Karakteri i I. Boletinit ishte i njohur për I. Qemalin. Jo rastësisht ai e vlerësoi, i besoi shumë dhe e angazhoi si rrallëkënd në shërbim të shtetit të ri shqiptar. Fotoja e veçantë e I. Qemalit dhe I. Boletinit e bërë në oborrin e shtëpisë së Xhemil Vlorës (besohet kushëri i dytë i I. Qemalit), nuk është rastësore. I. Qemali ishte një politikan me përvojë dhe e njihte mirë simbolikën në diplomaci. Atë ditë të 4 dhjetorit kur u krijua qeveria dhe kur besoj është bërë në oborrin e sarajeve fotoja e 57 delegatëve pjesëmarrës në kuvendin e asaj dite, I. Qemali ka vendosur në të majtë dom Nikoll Kaçorin (zv. kryeministër në Qeverinë e Vlorës), prelatin e njohur katolik, dhe në të djathtë myftiun Vehbi Dibra (kryetar i senatit). Më tej, në të majtë

është beu i fuqishëm i Libohovës, Mufiti (ministër i Punëve të Brendshme), kurse në krahun e djathtë i dyti, renditet Luigj Gurakuqi (sekretar i Kuvendit dhe ministër i Arsimit), pas tij Mehmet Pashë Dërralla (ministër i Luftës) dhe i katërti Isa Boletini. Ndonjë ministër tjetër ndodhet më larg I. Qemalit se I. Boletini, madje, ndonjëri (Lef Nosi) ndodhet në këmbë në rreshtin e dytë.

Asgjë nuk është rastësore. Nuk është e rastit gjithashtu që nga ajo ditë nuk kemi foto tjetër të I. Qemalit me delegatë të veçantë, përveç asaj me I. Boletinin. Këto foto i dëshmonin Isait konsideratën e I. Qemalit për të, por u tregonin edhe të tjerëve vlerësimin e veçantë që arkitekti i Kuvendit të pavarësisë i bënte burrit të shquar të Kosovës. Pak rëndësi ka nëse janë të sakta fjalët që i atribuohen I. Qemalit të thëna para të gjithëve në momentin e takimit të tyre të parë në Vlorë, më 29 nëntor 1912. Sipas Skënder Luarasis, që ka qenë mik me Tafil Boletinit dhe ka vjelë kujtime prej tij, ai paska thënë: “Isai më dha krahun dhe fuqinë”³. Por është i padiskutueshëm fakti se dy njerëz të I. Boletinit, Halim Musa Bajgora dhe Ahmet Ali Llapi, me kërkesën e I. Qemalit u caktuan roje personale të tij. Njerëz të tjerë të tij, në mungesë të policisë, apo xhandarmërisë, mbanin rendin në qytet.

Kjo detyrë do të vijonte edhe pas krijimit të armës së xhandarmërisë. Është gjithashtu i njohur fakti se nën drejtimin e Jonuz Boletinit, luftëtarët kosovarë zunë bregun jugor të lumit Vjosë dhe ndalën, apo u dhanë të kuptojnë trupave të Xhavit Pashës të grumbulluara në Myzeqe (rreth 20 mijë), se nuk do të lejoheshin të hynin në Vlorë. Më pas ushtria osmane u detyrua të imbarkohej prej derdhjes së Semanit për t’u evakuuar nga Shqipëria, kurse flota greke nuk kishte më pretekstin për të bombarduar Vlorën, kinse aty po

³ Skënder Luarasi, *Tri jetë, koloneli Tomson, Ismail Qemali, Isa Boletini*, Tiranë: botimet “Migjeni”, 2007, f. 296.

vinin ushtarë osmanë. Pjesëmarrja e I. Boletinit, madje bashkë me dy djem të tij, Mujën dhe Ademin, në delegacionin që formoi I. Qemali për të shkuar në Londër në fund të marsit 1913, është një fakt tjetër domethënës për peshën e atdhetarit karizmatik. Natyrisht I. Qemali në mënyrë simbolike donte që në përbërje të delegacionit të përfaqësohej edhe Kosova, por zgjedhja e I. Boletinit nuk ishte rastësore. Ai u vlerësua si përfaqësuesi më i denjë ndër burrat e atyre trevave, që ishin të pranishëm në Vlorë, por edhe për qëndrimin e tij të palëkundur në mbështetje të Qeverisë së Vlorës, pavarësisht nga problemet e shumta që i duhej të përballonte aso kohe, përfshi edhe problemet shëndetësore, që i shkaktoi klima e qytetit bregdetar.

Gjatë rrugës për në Londër, nëpër disa vende të Evropës dhe në kryeqytetin e Britanisë së Madhe, ku zhvillohej Konferenca e Ambasadorëve, që diskutonte fatet e Shqipërisë, I. Boletini, ndonëse i paarsimuar, ishte dinjitoz në të gjitha takimet me personalitetet e politikës, përfshi deputetin Aubrey Herbert, mik i shqiptarëve (në shtëpinë e të cilit u akomodua), ministrin e Thesarit Lloyd George, dhe ministrin e Jashtëm britanik Eduard Grey, njëherësh drejtues i Konferencës së Ambasadorëve. Kujtimet e Tafil Boletinit lidhur me qëndrimin në Londër të I. Boletinit, pasqyruar në replikat me E. Grey-n, kur u shpreh se: “Nuk kam ardhur në Londër vetëm për Mitrovicën, por për çdo pëllëmbë toke shqiptare”⁴, ose në deklaratat me korrespondentët e medias, të cilëve u tha se nuk pajtohej me vendimet e Konferencës për kufijtë e Shqipërisë dhe se nuk do të rrinte në prehje sa kohë që shumë vise shqiptare mbeteshin nën zgjedhë, i konfirmon indirekt A. Herberti. “Të gjithë sa erdhën në Angli lanë një përshtypje të shkëlqyer, shkroi ai. Por, figura më piktoreske e delegacionit ishte Isa Beg Boletini, Robin Hudi i

⁴ Tafil Boletini, *Kujtime, pranë Isa Boletinit - përballë sfidave të kohës*, Tiranë: KLEAN, 2011, f. 159.

Shqipërisë. Qe mysafiri im për sa kohë që ndenjën në Angli ...”⁵. Dhe shton: “Kishte thjeshtësinë e një fëmije dhe kurajën e qëndrueshmërinë e një burri, të fortë dhe besnik gjer në fund. Ata që e njohën nuk do ta harrojnë kurrë”⁶. Delegacioni i qeverisë së I. Qemalit u kthye në Vlorë më 28 qershor 1913. Në fillim të korrikut I. Boletini nënshkroi protestën që shqiptarët e Kosovës i dërguan fuqive evropiane, me lutjen që të çohet një komision hetues në Kosovë. (Protestën e nënshkruan edhe delegatë të tjerë të Kosovës, Mehmet Dërralla e Ajdin Draga). Afërsisht në këtë kohë, I. Boletini i kërkoi leje I. Qemalit të largohej për 2-3 muaj në Krasniqë për të ndërruar klimën, por me sa duket për më tepër se kaq. Më 16 korrik 1913 ai bashkë me H. Prishtinën e B. Currin iu drejtuan malësisë pranë viseve të kufirit. Dhe për dy muaj vijoi puna për të lidhur besë e organizuar kryengritjen. Në fund të gushtit bashkë me B. Currin ndodhej në Vlorë, pastaj sërish në Malësi, e në mes të nëntorit në Shkodër. Është faktuar roli i Isait në kryengritjen antiserbe të 22 shtatorit 1913.

Dokumentet dhe korrespondenca midis dy burrave flet qartë për këtë. “... lus zotin t’ju mbajë shëndeti, i shkruante I. Boletini, I. Qemalit, në tetor ose nëntor të atij viti... Siç e dini shkëlqesia juaj... jemi përpjekur e po përpiqemi për ta nxjerrë në breg të shpëtimit... Shqipërinë... Ne e dimë, shtonte më tej atdhetari i Kosovës, se ju veç nesh s’keni të tjerë që të përbuzin jetën e të marrin parasysh çdo flijim... E dini se qëllimi për të cilën dolëm në malësi ishte të shpëtonim... atdhenë... Disa çeta të vogla tonat janë në lëvizje...”⁷. Duke përfunduar I. Boletini i kërkonte I. Qemalit t’i furnizonte me

⁵ S. Luarasi, *Tri jetë ...*, f. 301.

⁶ Po aty.

⁷ Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (AQSH), Fondi 245, dosja 53, f. 37, origjinali osmanisht; shih edhe Ismail Qemali, Përmbledhje dokumentesh, përgatiti Teuta Hoxha, Tiranë: 8 nëntori, 1982.

drithë viset e Gashit, Krasniqes, Hasit, Bytyçit, Plavës e Gucisë, sepse burimet për të vijuar qëndresën kishin shteruar plotësisht. Sipas I. Boletinit goditja serbe për shtypjen e kryengritjes kishte qenë e rëndë. Vetëm në Gjakovë ata kishin pasur të stacionuar 40 - 50 batalione, të cilat më pas i kishin larguar drejt Shkupit. Ndërkohë I. Qemali mbajti në Vlorë rreth 50 luftëtarë të Kosovës nën drejtimin e Tafil Boletinit. Edhe pse të sëmurë nga ethet, ata nuk munguan t'i shërbenin I. Qemalit, i cili u interesua për shëndetin e tyre duke i çuar dy-tri javë për ndërrim klime në teqenë e Kaninës. Në pranverën e vitit 1914 I. Boletini ndodhej në Shkodër, së bashku me B. Currin. Por më 7 mars 1914, ditën kur princ Vidi, i caktuar për të mbajtur kurorën e Principatës shqiptare zbriti në Durrës, ai ndodhej në këtë qytet për t'i uruar monarkut gjerman mirëseardhjen. Një foto e asaj dite ka fiksuar dy patriotët e mëdhenj, krahas disa të tjerëve dhe diplomatëve të huaj të akredituar në Durrës, ose anëtarëve të Komisionit Ndërkombëtar të Kontrollit. Edhe njëherë luftëtarët kosovarë, ndër të cilët shumë pasues të I. Boletinit, do të bëheshin forca mbrojtëse e shtetit shqiptar të përfaqësuar nga Vidi dhe qeveria e tij (dy qeveri në fakt, të dyja me kryeministër Turhan Pashë Përmetin). Ata ishin pjesë e rëndësishme e rreth 1 100 burrave të armatosur, të dislokuar në Durrës, grupimit më besnik e me vlera luftarake më të spikatura, që dispononte Vidi në 6 muajt e qeverisjes së tij⁸.

Në maj 1914, I. Boletini ndodhej sërish në Shkodër. Turbullirat që shkaktoi fillimi i rebelimit të Shqipërisë së Mesme e bënë të domosdoshme ardhjen e tij në Durrës. Pas thirrjes që iu bë

⁸Arkivi i Institutit të Historisë, Haus und Hof. Staats Archiv, Wien, Politisches Archiv, Albanien (HHSTa,PA,A), Vj. 24-25-2571. Forca të tjera llogariteshin 800 vetë të Preng Bib Dodës në Lezhë, 2 000 vetë të Ahmet Zogollit dhe 1 000 vetë të Azis Pashë Vrionit në Lushnjë.

me telegram, më 2 qershor, përmes Shëngjinit, ai nisi me det Tafilin me rreth 100 kosovarë në ndihmë të qeverisë.

Më 12 qershor mbërriti edhe vetë në Durrës. Fotot e tij pranë Vidit, oficerëve holandezë dhe personaliteteve politike të kohës të realizuara në prill dhe qershor 1914, si edhe kostumet kombëtare të burrave të Kosovës që dallohen në foton kur Vidi ndodhet midis trupave shqiptarë që e mbështetnin, dëshmojnë qartë, krahas dokumenteve të shkruara të kohës, të kancelarive të ndryshme, apo memoareve të botuara, për rolin e rëndësishëm të I. Boletinit dhe të luftëtarëve nga Kosova në mbështetje të shtetit shqiptar. Edhe pse i sëmurë, më 15 qershor, I. Boletini ishte në krah të kolonelit Tomson për të prapsur rebelët që mësynin Durrësin, te Ura e Dalanit.

Në rrjedhën e këtyre ngjarjeve u formua në Durrës edhe Komiteti Ushtarak për Shpëtimin e Shqipërisë, në të cilin nga trevat veriore krahas B. Currit, Ali Shefqet Shkupit dhe Ded Cokut, bënte pjesë edhe I. Boletini. Sipas kujtimeve të T. Boletinit në prag të Luftës së Parë Botërore austriakët donin ta përdornin I. Boletinin për diversion kundër Serbisë nga jugu. Së bashku me Hasan Prishtinën, me kërkesën e diplomatit austro-hungarez Kral, ai shkoi në Kotorr. Aty, pasi iu kërkuar një mendim për situatën dhe disa të dhëna për gjendjen e rrugëve në Sanxhak, iu propozua të vepronte me çeta në kufi dhe të organizonte popullin në Kosovë, duke iu siguruar gjithçka i nevojitej për këtë. I. Boletini nuk pranoi dhe u tha miqve “Mirë a keq këtë punë s’e mora përsipër, nuk ma muer mendja për me lanë Durrësin, se kur të prishet Shqipëria çfarë shprese do të kemi për Kosovën... Kosova shpëton vetëm me ekzistencën e një Shqipnie të fortë”⁹. Kurse, kur i kërkuar mendim për largimin e Vidit, Isa u shpreh: “Mbreti të dalë në mal bashkë me ne”¹⁰.

⁹ T.Boletini, *Kujtime...*, f. 177.

¹⁰ Po aty, f. 179.

Ditën e 3 shtatorit kur Vidi la Shqipërinë edhe I. Boletini e pasuesit e tij lanë Durrësin. Me një arritje italiane iu drejtuan Shëngjinit dhe prej andej morën rrugën për në Malësinë e Gjakovës. Pas 6 ditë udhëtimi, më 9 shtator, Isa me njerëzit e tij mbërritën në Has. Rrethi ishte mbyllur. Qershori i 1915, pas një dimërimi tepër të vështirë, e gjeti në Shkodër. Historia më tej, që përfundoi me vrasjen e tij, vetë i tetë, më 23 janar, në Podgoricë te ura e Ribnicës, është e njohur. (U vra bashkë me bijtë, Halilin dhe Zahidin, nipat Jonuzin dhe Halitin dhe tre luftëtarë të tjerë). Duke përfunduar këtë kumtesë, vlen të ritheksohet se veprimtaria e I. Boletinit në mbrojtje të Shqipërisë së pavarur, edhe sikur kurrgjë mos kish bërë më parë ky burrë i fortë, e vendos atë në radhën e atdhetarëve më të mëdhenj të kombit. Vepra e tij i bën nder të veçantë Kosovës, e cila i ka borxh vlerësimin më të lartë të merituar. Një ditë kur të shkruhet historia, theksonte revista "L'Albanie" (botuar në Lozanë të Zvicrës, nr. 9, 16 shkurt 1916), I. Boletini do të zërë një vend nga më të nderuarit në mos më të nderuarin... I. Boletini gjithnjë i ka shërbyer vendit të vet me një përkushtim të madh pa kurrfarë kompensimi, me sadisfaksionin që ta shihte atdheun duke realizuar aspiratat e tij¹¹.

¹¹ L'Albanie, 9, Lausanne, 16.02.1916.

Akad. assoc. Marenglen VERLI

SUMMARY

ISA BOLETINI DEFENDING AN INDEPENDENT ALBANIA (IN VLORA, LONDON, DURRËS...)

The 20th century was characterized by a new generation of patriots and leaders of the National Albanian Movement. Educated men like Hasan Prishtina in Kosovo, or men of tradition like Bajram Curri and Isa Boletini, became leaders of Albanians in this region, only to gradually become leaders of the entire nation. Isa Boletini was initially very influential in Mitrovica in the beginning of the 20th century, who by 1910 - 1912 became a central figure in the developments in Kosova. The biography of Isa Boletini before and after 28th of November 1912, prior and after the Declaration of Independence of Albania is publicly known. A number of monographs and many research articles and papers have been devoted to this figure of the National Albanian Movement. His name is present in many published documents or memoirs. Other documents regarding his personality are being researched and published day by day.

Thanks to the information acquired from the abovementioned sources, it can be said without a doubt that Isa Boletini, regardless of the accusations he faced throughout his lifetime, always acted according to traditional and human morals, from the traditional Kanun and the national interests. He was a man of strong character,

with positive qualities which were quite valued at the time, which is why he had many followers and is considered one of the most renowned Albanians of the last two decades of the 20th century.

His activity honors Kosova, who owes him the highest merited valorization. “One day when history will be made, according to the newspaper ‘L’Albanie’ (published in Lausanne in Swiss, no. 9, date 16th February 1916), I. Boletini will take a special place amongst the honored... I. Boletini always served his country with a great dedication without any compensation, with a great satisfaction in seeing his fatherland realizing its aspirations”.

